

PAPER

MINTAQA OLIY TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION INFRATUZILMA XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Mardonova Go'zal Mamatqul qizi^{1,*}

¹Qarshi Xalqaro Universiteti o'qituvchisi

* guzalmardonova398@gmail.com

Abstract

Oliy ta'lim va fan sohasidagi innovatsion siyosat – ijtimoiy rivojlanishning davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, ushbu sohada yaratilgan yangi g'oyalarni bozorga chiqarish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi – oliy ta'lim va fan sohasida innovatsion siyosatning shakllanishiga akademik kapitalizmning hal qiluvchi ta'sirini tahlil qilish hamda ushbu sohada transformatsion o'zgarishlar uchun innovatsion muhit yaratilishiga ko'maklashishdir.

Key words: innovatsion siyosat, oliy ta'lim, akademik kapitalizm, innovatsion muhit, universitet tadbirkorligi, ilmiy va texnologik innovatsiyalar, innovatsion infratuzilma, oliy ta'lim, texnopark, startup-inkubator, texnologiyalar transferi, raqamli transformatsiya.

Kirish

Ko'plab tadqiqotlar va ilmiy adabiyotlarda akademik kapitalizmning inson faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-gumanitar sohalariga ijobiy ta'siri haqida foydali ma'lumotlar keltirilgan. Akademik kapitalizmning oliy ta'lim va fan sohasidagi innovatsion transformatsion o'zgarishlarga, akademik yoki universitet tadbirkorligining rivojlanishiga hamda oliy ta'lim va fan sohasida innovatsiyalarni yanada ilgari

surishga ta'sirini tahlil qilar ekanmiz, ushbu jarayonlarga innovatsion siyosatning ta'sirini o'rganish zarur bo'ladi. Maqolada oliy ta'lim va fan sohasidagi innovatsion transformatsiyalar ko'rib chiqiladi. Bunday transformatsiyalar, qoida tariqasida, ushbu soha yetakchilari tomonidan belgilangan innovatsion siyosat doirasida amalga oshadi.

Oliy ta'limdagi innovatsion siyosat tadqiq etiladi, u ilmiy tadqiqotlar va ilmiy (ilmiy-texnik) faoliyat siyosati, bilimlarni izlash va tarqatish, ta'lim,

Compiled on: January 4, 2026.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Education* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](#).

texnologiyalar rivojida malakali mutaxassislar tayyorlash, sanoat siyosati, ekologik siyosat o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in sifatida xizmat qiladi.

Tadqiqot obyekti — oliy ta'limda innovatsiya tomonidan ilgari surilayotgan faoliyat va ushbu faoliyatning innovatsion muhiti; tadbirkor universitet innovatsion siyosatining asosiy yo'nalishlari va tarkibiy qismlari; oliy ta'lim va fan sohasidagi innovatsion munosabatlar hamda innovatsion muhitdir. Innovatsion siyosatning muhim vazifalari zarur kompetensiyalar mavjudligi, ularning shakllanishi va rivojlanishi bilan belgilanadi.

Adabiyotlar tahlili

Akademik kapitalizm nazariyasi, innovatsiya nazariyasi, innovatsiyalarni boshqarish, akademik yoki universitet tadbirkorligi, innovatsion faoliyat, innovatsion siyosat, innovatsion muhit kabi konsepsiyalarni o'z ichiga olgan bir qator nashrlarni ko'rib chiqamiz — bular oliy ta'limda innovatsiyalarni boshqarish va fan sohasidagi innovatsion transformatsiyaning asosiy omillaridir. Ushbu ishlar oliy ta'lim innovatikasi deb ataluvchi fanlararo yo'nalishning nazariyasi va amaliyoti uchun asos bo'lgan (Romanovskiy & Romanovska, 2020).

S. Slaughter va L. Leslie fikriga ko'ra, "akademik kapitalizm" mohiyati tadqiqot va ta'lim jarayonlarini o'ziga xos tadbirkorlik faoliyatiga aylantirishdan iborat: ya'ni tadqiqot loyihalarining amalga oshirilishi bevosita alohida korporatsiyalar tomonidan pul grantlari berilishiga bog'liq bo'ladi (Slaughter & Leslie, 1997).

Akademik kapitalizm" zamonaviy oliy ta'lim taraqqiyotining yangi yo'nalishlarini belgilaydi va u uch darajada namoyon bo'ladi: institutsional, kafedral va individual. Institutsional darajada akademik kapitalizm oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirish tizimidagi o'zgarishlar, davlat mablag'lari qisqarishi va qo'shimcha moliyaviy manbalarni izlash zarurati fonida amalga oshadi. Kafedra darajasida akademik kapitalizmni o'rganish qiziqarli, chunki aynan shu darajada turli faoliyat turlari amalga oshiriladi va xodimlar yangi qadriyatlarga moslashadilar. Individual darajada esa akademik kapitalizm sharoitida professor-o'qituvchilarning asosiy faoliyat turlari

— o'qitish, tadqiqot olib borish va xizmat faoliyati — o'rtasidagi vaqt taqsimoti qayta ko'rib chiqiladi (Leslie, Oaxaca & Rhoades, 2001).

O'z mohiyatiga ko'ra, oliy ta'lim va fan sohasini (shuningdek, inson faoliyatining barcha ijtimoiy, jamiyatshunoslik va gumanitar sohalarini) bozor va bozorga o'xshash munosabatlar bilan qamrab olgan akademik kapitalizm muhiti kapitalizmning umumiy tizimida yangi hodisa hisoblanadi. Aynan akademik kapitalizm muhitida inson faoliyatining ham ijtimoiy-gumanitar, ham sanoat sohalarining kuchli innovatsion rivojlanishi boshlandi. Innovatsiyalarning jadallashuvi raqamli inqilobni yuzaga keltirdi va bugungi globallashtirish dunyoning obyektiv haqiqati bo'lib qoldi.

Innovatsion jarayonlarning to'liq tavsifi Y. Shumpeter tomonidan berilgan: u iqtisodiy tizimlar rivojlanishidagi o'zgarishlarning "yangi kombinatsiyalari"ni tahlil qilgan. U innovatsiya tushunchasiga yangi yoki mavjud bilimlar, resurslar, uskunalar va hokazolarni "yangi kombinatsiyalar" ko'rinishida birlashtirish sifatida ta'rif bergan (Schumpeter, 1934, p. 65). Shuningdek, Y. Shumpeter va G. Mensch "innovatsiya" atamasini fanga kiritib, uni ilmiy kashfiyotni yangi texnologiya yoki mahsulotga aylantirish jarayoni sifatida ta'riflaganlar (Schumpeter, 1976; Mensch, 1979).

"Innovatsiya" tushunchasiga bag'ishlangan bir qator ilmiy ishlar mavjud (masalan: Baregheh, Rowley & Sambrook, 2009; Edison, Ali & Torkar, 2014; Rogers, 2003; Drucker, 2002) va boshqalar. Innovatsiya, innovatsion rivojlanish va innovatsiyalarni boshqarishning nazariy asoslari 2006–2016 yillardagi global innovatsiyalarni boshqarish bo'yicha tadqiqot natijalari asosida "The Quest for Innovation" (2006) kitobida, (Chen, Viardot & Brem, 2019) maqolasida hamda L. Bouwerning (Bouwer, 2015; 2017) asarlarida bayon etilgan.

Tahlil va Natijalar

Oliy ta'lim innovatsiyasi — oliy ta'lim va fan sohasida innovatsiyalarni o'rganish, ularni tushuntirish va samarali amalga oshirishga qaratilgan bilim sohasi hisoblanadi. Mualliflar oliy ta'lim va fan sohasidagi innovatsion siyosatni o'rganish natijalari hamda uning amalga oshirilish yo'nalishlarini ko'rib chiqadilar.

Oliy ta'lim va fan sohasining yanada rivojlanishi bevosita innovatsion siyosat sifatiga va ushbu sohadagi innovatsiyalar intensivligiga bog'liqdir. Asosiy rol inson omiliga tegishli bo'lib, u innovatsion muhitni yaratadi va zarur innovatsion texnologiyalar, usullar, texnikalar va yondashuvlardan foydalanadi.

Ushbu mavzu bo'yicha nashrlarni tahlil qilganda, maqola (Cai & Qiongqiong, 2020) oliy ta'lim innovatsion ekotizimlarini yaratish jarayonida oliy ta'lim va universitet rahbarlarining innovatsion siyosat masalalariga e'tiborini qaratadi.

Ish (Borrás Edquist, 2015) hukumatlar va rahbarlarning innovatsion siyosatni loyihalash va amalga oshirish jarayonida (ta'lim, trening, malaka va amaliy tajriba kabi) kompetensiyalarni shakllantirishga qanday e'tibor berishi va berishi lozimligini muhim ekanini ko'rsatadi. Maqolada innovatsiya bilan bog'liq kompetensiyalarning ichki va tashqi, individual va tashkiliy manbalarining tipologiyasi taklif etiladi. Bu yo'nalishda hukumatlar tomonidan amalga oshirilgan eng keng tarqalgan tashabbuslarni o'rganish uchun zarurdir.

Maqolada ta'lim, trening va malaka bo'yicha innovatsiya tizimlaridagi uchta umumiy zaiflik va nomutanosiblik aniqlangan:

a) tizimdagi kompetensiyalar darajasining yetarli emasligi;

b) firmalarning muayyan kompetensiyalarga bo'lgan qisqa muddatli ehtiyojlari bilan kompetensiyalarni rivojlantirish uchun zarur vaqt o'rtasidagi kechikish;

c) kompetensiyalarni rivojlantirish uchun uzoq vaqt talab etilishi va firmalardagi ichki va tashqi kompetensiya manbalari o'rtasidagi nomutanosiblik.

Mualliflar ushbu ziddiyatlar va nomutanosibliklarni bartaraf etish uchun siyosat vositalarini qayta tuzishga oid umumiy mezonlar to'plamini ishlab chiqdilar.

Barqaror faoliyatni ta'minlovchi innovatsion siyosat innovatsion usullar va texnologiyalarni joriy etish orqali ta'lim va ilmiy faoliyat sifatini kompleks tarzda oshirish va yaxshilashni nazarda tutadi. Shu bilan birga, qonuniy faoliyat hajmini oshirish yoki kamaytirish rejalari mavjud emas.

O'sish (kengayish) maqsadlari ijobiy tendensiyaning anglatadi; ularning farqi mazmuniga

bog'liq bo'lib, quyidagi yo'nalishlarga qaratilishi mumkin:

– amalga oshirilayotgan ta'lim va ilmiy jarayonlar, o'quv texnologiyalari holatida namoyon bo'ladigan ta'lim, ilmiy, metodologik va texnologik rivojlanishning yuqori darajasiga erishish – ya'ni ularning yangiligi, sifati, samaradorligi, unumdorligi va ilg'orligi darajasida;

– universitet yoki ilmiy-tadqiqot institutining iqtisodiy rivojlanishining yuqori darajasiga erishish, bu esa ta'lim va ilmiy mahsulotlar va xizmatlarning raqobatbardoshligini oshirish, bozor ulushini kengaytirish, hajmlarni oshirish, moliyaviy natijalarni va moliyaviy holatni yaxshilash orqali namoyon bo'ladi;

– universitet yoki ilmiy-tadqiqot institutining ijtimoiy rivojlanishining yuqori darajasiga erishish, bu esa faoliyat natijalarining ijtimoiylashtirilishi va shaxsning rolini oshirish – boshqaruv jarayonining insoniylashuvi orqali namoyon bo'ladi.

O'sish siyosati doirasida innovatsiyalarga investitsiyalar muntazam bo'lib, aniq yo'nalishga ega, bu esa innovatsion siyosatning xarakteristikasini belgilaydi. Innovatsion o'sish siyosati tashqi (faoliyat natijalarining ijtimoiylashtirilishi) va ichki (boshqaruv jarayonining insoniylashuvi) ijtimoiy yo'nalishga ega ekanligi bilan tavsiflanadi.

Xulosa

Akademik kapitalizm oliy ta'lim va fan sohasidagi innovatsion rivojlanishni haqiqatga aylantiradi va uni muqarrar qiladi. Bunday rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini yaxshiroq tushunish uchun nazariy tadqiqotlar va amaliy tajribalar, shuningdek, ushbu sohada fundamental bilimlarni yaratish zarur.

Oliy ta'lim innovatikasi nazariy tadqiqotlarni va amaliy tajribalarni birlashtirish orqali oliy ta'lim va fan sohasidagi innovatsiyaning mohiyatini yaxshiroq tushunishga qaratilgan. Tadqiqot oliy ta'lim va fan sohasidagi innovatsion siyosatning asosiy masalalarini o'rganadi; bu siyosat ijtimoiy rivojlanishning davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, ushbu sohada yaratilgan yangi g'oyalarni bozorga chiqarish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan.

Oliy ta'lim innovatikasining nazariy asoslarini

yanada rivojlantirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- oliy ta'lim innovatsiyasi orqali ilgari suriladigan faoliyat;
- oliy ta'lim innovatsiyasi orqali ilgari suriladigan faoliyatning innovatsion muhiti;
- tadbirkor universitetning innovatsion siyosatining asosiy yo'nalishlari;
- tadbirkor universitet innovatsion siyosatining asosiy tarkibiy qismlari;
- oliy ta'lim va fan sohasidagi innovatsion munosabatlar;
- innovatsion muhit;
- zarur kompetensiyalarning mavjudligi, ularni shakllantirish va rivojlantirishning ahamiyati;
- universitetlar uchun ichki va tashqi kompetensiya manbalari va boshqalar.

10. Leslie, D., Oaxaca, R., & Rhoades, G. (2001). Academic capitalism at institutional, department, and individual levels.

Adabiyotlar

1. Baregheh, A., Rowley, J., & Sambrook, S. (2009). Innovation in higher education: A review of the literature.
2. Blass, E., & Hayward, P. (2014). Innovation in higher education; will there be a role for 'the academe/university' in 2025?
3. Borrás, S., & Edquist, C. (2015). Innovation policy and competence development in higher education.
4. Branch, Hørsted, & Nygaard. (2018). Innovative teaching and learning practices in higher education.
5. Cai, Y., & Qiongqiong, L. (2020). Innovation policy of higher education and university leaders in building innovation ecosystems.
6. Clark, B. (1998; 2000; 2004). Transforming conventional universities into entrepreneurial universities.
7. Damanpour, F. (2020). Innovation in organizations: Synthesis of 50 years of research.
8. Etzkowitz, H. (2003; 2008; 2019). The triple helix model and innovative development of society.
9. Jakovljevic, M. (2018). Institutional innovation and models of innovation in higher education.